Jazyková charakteristika idiolektu mluvčích anapské variety češtiny

STUDENTSKÝ WORKSHOP ŽĎÁREK | 1.10. 2019 | JELÍNKOVÁ KLÁRA

České vystěhovalectví směrem na východ

- Druhá polovina 19. stol. (předchází neúspěšná snaha o osídlení oblasti kolem řeky Amur)
- Malorusko (Volyně, Krym, oblast okolo Azovského moře), severní Kavkaz, reemigrace na západní Sibiř (počátek 20. stol.)

Kavkaz

- Georgievské chutory (dnes Anastasievka)
- 12 vesnic (Varvarovka, Pavlovka, Kirillovka, Mefodijevka, Vladimirovka, Borisovka, Glebovka (Chlebovka), Aderbijevka, Těkos a chutor Těšebs, Dukmasov a Mamacev)
- Dnes české nebo částečně české: Anastasijevka (a chutor Mamacev), Kirillovka (u Novorossijsku) a Varvarovka (u Anapy)

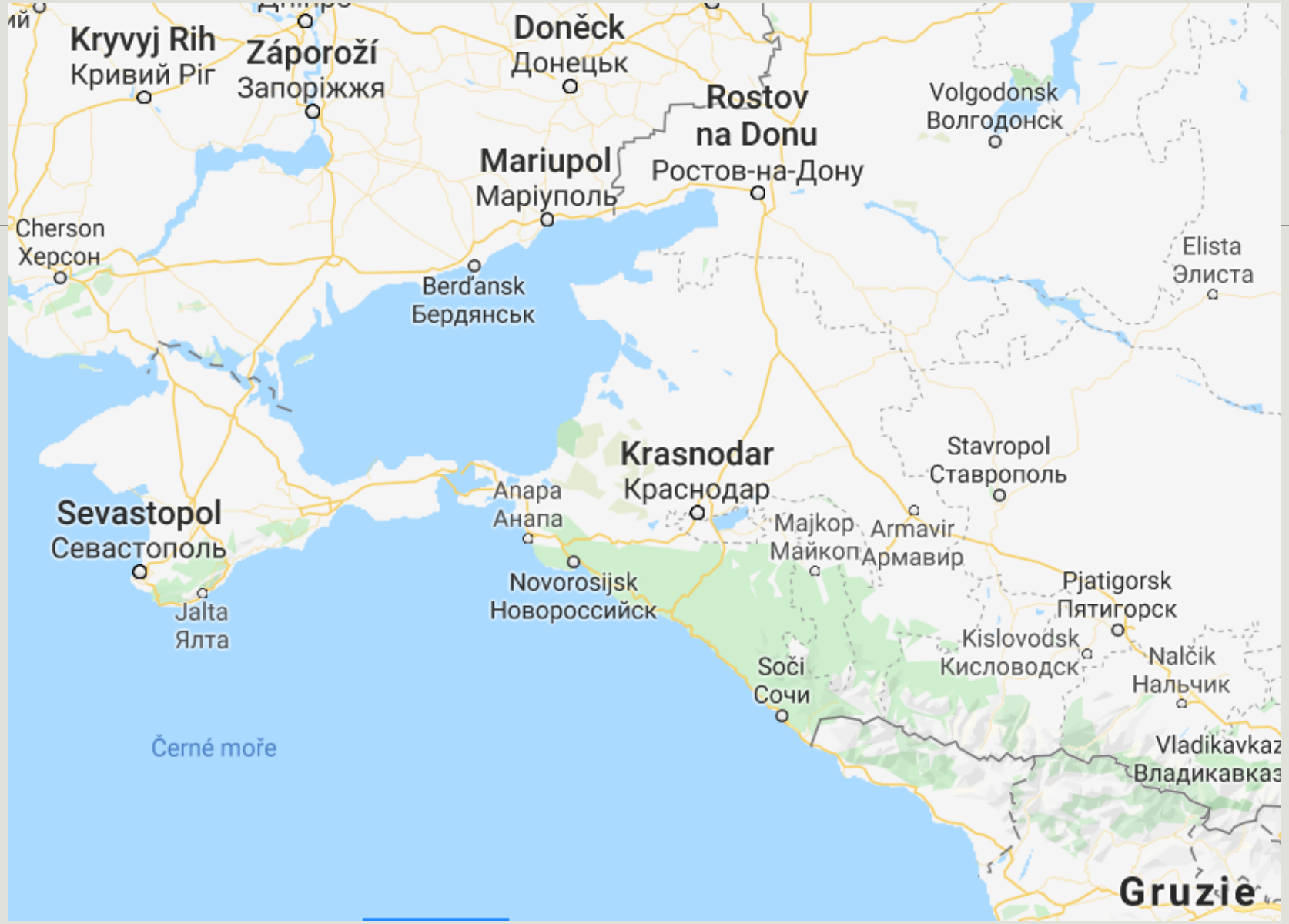
Kryvyj Rih
Кривий Ріг
Záporoží
Запоріжжя
Doněck
Донецьк
Rostov
na Donu
Ростов-на-Дону
Volgodonsk
Волгодонск
Mariupol
Маріуполь
Cherson
Херсон
Berďansk
Бердянськ
Elista
Элиста
Krasnodar
Краснодар
Stavropol
Ставрополь
Anapa
Анапа
Majkop
Майкоп
Armavir
Армавир
Sevastopol
Севастополь
Novorosijsk
Новороссийск
Jalta
Ялта
Pjatigorsk
Пятигорск
Kislovodsk
Кисловодск
Nalčik
Нальчик
Soči
Сочи
Černé moře
Vladikavkaz
Владикавказ
Gruzie

Jazyk českých menšin na území bývalého carského Ruska

- Jazyk českých menšin v nedostatečně popsán a prozkoumán až do 21. stol
- doc. Sergej Skorvid
- Jazyk Čechů z vesnice Anastasijevka (a k ní náležícímu chutoru Mamacev) nebyl prozkoumán až do r. 2015

Původ českých obyvatel v severokavkazské oblasti

- *Do celého severokavkazského českéhého dialektu, přinejmenším do dvou jeho doposud zachovaných podobob, „kirillovské“a „varvarovské“, se zřetelně promítají prvky současného jihozápadočeského nářečí, projevující se na pozadí českých nářečí.* (Skorvid, 2013; překl. K. J.)
- *Od roku 2008 pořizované záznamy české mluvy potomků prvních přistěhovalců z obcí ležících na ose Anapa- Novorossijsk- Gelendžik* […] [potvrzují domnělý výchozí region pro tuto část severokavkazské češtiny] *byly to jižní, popř. jihozápadní Čechy, dáme-li do souvislosti tvrzení Václava Švece (1917–2012) z Pavlovky, že obyvatelé sousední Varvarovky* […] *pocházeli z Klatov, s některými specifiky nářečí v této vesnici u Anapy* (Skorvid, 2017)
- Jihozápadočeské nářečí – výchozí nářečí pro varietu češtiny v této oblasti (Anapa-Novorossijsk)
- Severokavkazští Češi -> domněnka, že jejich předci byli z Moravy

Původ českých obyvatel v severokavkazské oblasti

JF: *Kraj, asi kraj, vot s jakího kraje, ne s Moravy, nebo ne?*

MM: *Ne, s Moravy by byla babyčka Veverkú.*

JF: *Nu stejňe byly taky s Moravy, jo?*

- Nelze vyvrátit ani doložit -> pokud později ano, jazyk se přizpůsobil

Analyzovaná data a jejich zpracování

- Nahrávka o rozsahu 1,5 hodiny (www.pametnaroda.cz),
- Řízený rozhovor se třemi informátorkami
  - A. S., M. M., J. F. (různé generace -> rozdíly v jazyce)
- Přepis nahrávky (vynechány písně, delší pasáže pouze v ruštině)
- Výsledný přepis - 31 502 znaků
- A. Lamprecht a kol: *České nářeční texty* (1976), DP B. Hakenové: *Jazyk české menšiny ve vesnici Repinka na Sibiři* (2015), vlastní pravidla

- Jevy společné pro všechna česká nářečí – diftongizace *ý>ej*, *ú>ou*; protetické *v-*; úžení *é>í*

Zajímavé výskyty:

- V jednom případě proniká *ej* do rusismu: *takovej nu hrop jako* ***vistrojenej*** {A. S.} (выстроенный = postavený)
- Jeden výskyt protetického *v-* u rusismu: *nu to teŋkrát* ***votm'ičaly*** *okťabrskou* {M. M.}. (отмечать = slavili)
- Několik výskytů bilabiálního protetického *w-*: *Woňi tam pracovali u bohačú* {A. S.}; *Wod babyčki* {M. M.}

Disimilace dentál a sibilantů

Charakteristickým znakem širší oblasti jihočeských nářečí je společná změna souhláskových skupin složených ze zubnic, sykavek nebo zubných splynulin. Tyto souhláskové skupiny se mění především v těsných mezislovních spojeních (na předělu dvou slov), např. pod tím, bez sebe, přes zimu, až sem, kus sadu, a dále uvnitř slov na rozhraní jednotlivých částí, z nichž jsou slova nebo tvary tvořeny, např. vraťte se, babičce, těžší, zálesskej (od *Zálesí), podtrhnout.* (Voráč, 1962)

- Místo první souhlásky – *j*
- A.S. vysoký výskyt X J. F. nevyskytuje se (M. M. dva výskyty)

*bab**ij**ce bilo dvanáct let*; *tak uj‿se načal kolchos* {A. S.}.

- specifická jzč. dismilace *tt>jt* : ... *se nedal vzít i pojtrnul se hranátov*{A.S}. (Tj. on se nenechal chytit a odpálil se granátem.)

Změna /*g*/>/*h*/ před *d*

- ČJA – *kdy* – *hdy* (Chodska, Klatovska, Jindřichohradecka a Táborska)
- V anapské češtině běžný jev
- *A hde voňi sou?* {A. S.}.; *to asi bil nehde rok*; *potom napolovyčku nehdo je vdanej* {J. F.}; *Koledovat hdi se choďilo?*; *hde von propat i kam se ďel* {M. M.}.
- Jediný doklad, kdy /*g*/ před *d: Ne, aňi ňigdi sme tam nebili* {J. F.}.

Hláskoslovné jevy ovlivněné ruštinou

- Přízvuk na jiném místě než v češtině; měkkost konsonantů, které nejsou v ČJ měkké (pouze rusismy)
- Specifická výslovnost [*y*]
  - Po labiálách a *l*
  - Výslovnost se *i* se blíží ruskému ы (střední vysoká), její tvoření nejblíže českému /*u*/
  - 292 výskytů (pouze M. M. a J. F.)
- Kolísání *šč* a *šť* ve slově *ještě*
  - V jzč. obvykle vyslovováno jako *ješťe* nebo *ešťe*
  - V českých nářečích na území Ruska nejčastěji *ešče* – vliv rus. slova еще
  - A. S. *ešče* (vyšší výskyt) i *ešťe: Roďiče jejich poumírali a voňi tam ešče sou, i ďeťi i vnuki i pravnuki ešťe sou tam.* {A. S.}
  - Kolísání pouze A. S., M. M. i J. F. důsledně *ešče*

(Ne)vyjadřování životnosti

V rovině tvaroslovné došlo pod tlakem ruštiny, ač ne zcela podle ruského vzoru, ve všech zkoumaných enklávách fakticky k zániku vyjadřování životnosti podstatných jmen a také zájmen v množném čísle. Tvary 1. pádu jako Češi (vedle Čechi), hoši, kluci, školáci, bratři, kamaráďi, vlci, bejci (vedle bejki), *medvjeďi zachovávají jen jednotlivá jména, u nichž však stejný základ vystupuje i v jiných pádech mn. č., proto se tvary 1. a 4. pádu od sebe neliší.* (Skorvid, 2019)

- Především subs. tvrdého typu (u měkkých částečně zachován rozdíl Němci x Němce: *že mají jít za Ňemce* (Apl){A. S.})
- *králiki* sou – chcete *uviďet králiki*? (Anapa, Skorvid, 2019)

(Ne)vyjadřování životnosti

- Nahrávka – většinou Npl (ale nemají specifické „životné“ tvary: *a f Pavlouce bili Rumíni*; *Tadi bili Turk’i na Kafkáz’e* {A. S.})
- Etnonymum Čech :

A. S. *Čechi: a Čechi, kerí bili bídní f Čechoslovákiji*; *sebírali po fs... fs’em frontám Čechi, ros’ijski Čechi* {A. S.}

X

M. M. a J. F. *Češi*: *tam Češi dřív bidleli* {J. F.}, *eto byly fšechno Češi* {M. M.}

Literatura

BALHAR, Jan a kol. Český jazykový atlas 5. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: https://cja.ujc.cas.cz/CJA5/

HAKENOVÁ, Barbora. Jazyk české menšiny ve vesnici Repinka na Sibiři. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova.

PUKIŠ (=ПУКИШ), Vladimír. *Чехи Северного Кавказа: Годы и судьбы : 1868–2010*. Ростов на Дону: Медиаполис, 2010.

SKORVID, Sergej. Czech immigrant dialects in the Northern Caucasus and Western Siberia. In: *International Journal of the Sociology of Language 238*. 2016, s. 127–143.

SKORVID, Sergej. A nejčkyn ešče neco vo češskym jazyku na Kaukázkoj i ponad Irtyšem. In: ULIČNÝ, Oldřich, ed. *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017, s. 161–172.

SKORVID (=СКОРВИД), Sergej. Говор потомков чешских переселенцев на Северном Кавквзе как пример лингвоареального дрейфа. In: *Славянское языкознание*. Москва: Индрик, 2013, s. 554–568.

VORÁČ, Jaroslav. Jihočeská změna zdvojených zubnic a sykavek. In: Naše řeč. 1962, 45(5–6), 137–146.